

Cséve Anna

„NAGYSÁGOS SZENVEDÉLY” (II)

Mozaikkockák Móricz Zsigmond és a Nyugat kapcsolatáról

„Elmúlt megint egy év, vajon még hány jön? Biztos, hogy egyszer csak vége lesz, mostanában ritkábban érzem a halál markát a torkomon, azt hiszem, mert több dolgom van. Az ember csak elkezd, s hiábavaló dolgok egész tömegével tudja magát elhalmozni.” Az óriási munkabírásáról közismert Móricz Zsigmond – és persze szerkesztőtársai – munkájának eredménye 1933. január 1-jén 65 folyóiratszám. Dolga nem kevés, s a szervezőmunka közben *mellesleg* megírt vagy – saját terminológiájával – „kicsusszant” regények elegendő időt hagynak a Nyugat szolgálatára, saját „Erdélye dagasztására”. 1930. szeptember 17-én az epikájának állásáról alkotott körképben Móricz örömmel nyugtázza a két munkatípus megosztottságának arányait: „a nagy regény [A NAGY FEJEDELEM] alól fel vagyok szabadulva, az új regényt [FORR A BÖR] megírtam annyit, hogy három Nyugat számra való van, vagyis nov. 17-ig nem is kell írnom. A Pesti Naplóban most folyik egy kisebb regényem [ROKONOK], abból sincs hátra csak néhány oldalnyi. Így írói elfoglaltságom nem lesz. Legalábbis nem olyan súlyos, hogy ez képtelenné tegyen az üzlettel való foglalkozásra”. A ROKONOK-at különben még kétszer is megírja –1931-ben és 1932-ben, vagyis évente – a túlterheltség okozta figyelmetlenségében elvesztett, könyvkiadásra kész példányt (1930) pótlendő.

A Nyugat nagyságos szenvedélye, Móricz két 1934-ben már károsnak tartott szenvedélye közül az egyik – nem „a szerelem kiadásai”, hanem „a befektetés szenvedélye” – tartós Nyugat-vésszé alakul, afféle elátkozott korszakká, mely kérdésessé teszi a „mellesleg írás” és „kicsusszanás” regényírói módszereit. Móricz töprengései általában véve az alkotás teoretikusabb megfogalmazásának igényéről árulkodnak, még mindig az 1929-ben hiányolt filozófia kereteit kitöltendő, s egybekapcsolódnak a szerkesztői kudarc okainak vizsgálatával. „Nem sikerült, mert nem sikerülhetett, ha egy szerkesztő nem hoz programot, mit hoz? – hangzik az összegzés. – S én nem hozhattam, mert nekem tíz év óta nincs eszmetermelésre időm, nekem pénzt kellett keresni.” (NAPLÓ, 1936. dec. 14.) Május 8-áig egyfolytában imádkozik, hogy baj nélkül megszabaduljon az utolsó váltólejáratától, ám az anyagi helyzete miatt érzett gyötrelmeket tetézi az a felismerés is, hogy szerkesztőtársa „szellemileg s irodalmilag” egyaránt lehetetlenné tette.

Egyetlen biztos jövedelemforrásból, előlegből végez „félbér munkát” az Athenaeum szolgálatában, 70 000 pengő előleghátralékot görgetve maga előtt. Mintha állandó-sulna és újra aktualizálna az 1929. január 1-jén bejelentett *válaszút-szindróma*. 1934-ben másik nagy publikációs fóruma, Az Est-lapok részéről bekövetkezett elhidegülés, koncepcióváltás, valamint szerkesztői támogatottság hiánya miatt 1935. január 17-én újra bejegyzí naplójába: „Én most kezdek új pályát.” (Móricz Virág: Tíz év.) A kiütkeresés 1934-ben s a harmincas évek második felében továbbra is érinti művészettel kapcsolatos világgképének kialakítását, „amely erősen él bennem – vallja –, de nem emelkedik a tudatba”. (NAPLÓ, 1934. jún. 17.)

Fel kell tennünk a kérdést, Móricz valóban nem hozott programot a Nyugat számára? A nemzeti koncentrációt utólag már nem tekintette annak, egyébként is, ez a há-

rom év folyamán módosult, alig hangzott el újólaj. S egy még izgalmasabb kérdés: vajon az irodalomról szóló megnyilatkozások összerakhatók-e mint egy világgép mozaikdarabkáit?

„M. ZS.-probléma”

„Hiányzik belőlem az Eszme. Én csak írok, mint egy monomániás, magamnak.” Ebben az 1934. december 16-i naplófeljegyzésben is (Tíz év), mint a harmincas évek jegyzeteinek szinte minden lapján, írásait alulértékelő, szorongó, fájdalmas dekadenciában tart önvizsgálatot: „nem tudom, ki vagyok. [...] nem képviselem az emberiségnek semmilyen csoportját...” Egyre többször fogja el a kétely, művei nem rutin termékei-e? A napló szövegéből még számos megfogalmazásban idézhetnénk az írás aktuális nehézségére vonatkozó tündődéseket, valamint Babits Mihály és Szabó Lőrinc „átlagos”, „slendrián”, „közönséges” jelzőket tartalmazó – Móriczot „lehetetlenné tevő” – kritikai megjegyzéseire tett válaszkísérleteket. Az úgynevezett „M. Zs.-probléma” Móricznak a *Nyugat* szerkesztőségétől való megváltása után, 1933-tól folyamatosan tárgya a naplónak.

A *Nyugat* 1933. február 1-jei számában Babits NATURALIZMUS ÉS GICCS címmel írt kritikája a leköszönő szerkesztőtársnak címzett burkolt üzenet: „*lehet-e szegényebb, klisészerűbb, konvencionosabb alkotás, mint egy átlagos magyar naturalista – mondjuk, parasztremény?*”; „*mai írónak jóformán egyetlen műfaja, amelyben még (a színpad prostitúciója nélkül) a közönséghez szólhat*”; „*ha giccsnek azt nevezzük, ami könnyen előállítható s olcsó sikert ígér, akkor ma nincs a naturalista regénynél biztosabb giccs az irodalomban*”. „*Természetesen, minden regényíróra nem vonatkozik ez. Móricz Zsigmond például maga volt az, aki a mai magyar regényírás valóság-konvencióját kialakította a saját zsenijének parancsai szerint, s így ezt a konvenciót ő sohasem érezhette a lángész nyüségének.*”

A február 16-i számban, melynek címlapján Móricz Zsigmond neve már a főmunkatársak között szerepel, REGÉNYEK címmel olvashatjuk, szintén Babits tollából: „*A naturalisták felfedezték a vaskos valóság életizét. Csupa felfedezés! Móricz a modern magyar parasztszülés életizét [hozta]... Móricz, aki utolsónak képviseli a nagy naturalizmust, mint ahogy a másik magyar, Arany János, utolsónak képviselte valamikor az eposzt.*”

A mai regény már egészen más, és a mai naturalizmus egészen más. Életszaga és életize nem kevesebb, egyben mégis óriási a különbség. Nem felfedezi, csak ábrázolja a valóságot. Az olvasó érzése nem a lélek mélyeit fölkaravó megdöbbenés: hát ez a valóság! Ilyen a valóság! Ellenkezőleg: az olvasó öröme a ráismerésé, mint a jó fényképnél. »Tényleg ilyen! pontosan ilyen! én is így ismerem! micsoda élethű rajz! milyen megfigyelés! szinte látom, szagolom, ízlelem stb.«”

Szabó Lőrinc is félreérthetetlenül utal Móriczra a *Nyugat* március 1-jei számában mint „*slendriánul, egyetlenül dolgozó*” prózaíróra, majd négy hónap múlva a *Pesti Napló*ban újra kifogást emel: „*könnyű Móricznak, ő megengedheti magának a közönségességet*”.

„Most igyekszem mindent kikerülni, ami regény...”

Móricz elhatárolódik a *Nyugattól* s egyre inkább *Az Est-lapoktól* is, „*nincs kiadóm és nincs újságom*” – írja. 1933 után az új olvasóközönség iránti vágyát „*exportnovellák*” (1933. május 24.) írásával igyekszik kielégíteni. „*Ez egy nagyon érdekes vállalkozás, amit most csinállok... Részben ma másképp írnám meg ugyanazt, amit húsz év előtt írtam, részben mindent kihagyok, ami kifejezésben exotikus s így lefordíthatatlan.*” (1933. május 24.) Móricz szinte hajszolja régi novelláinak átdolgozását, szimbolikusan éppen a *Nyugat*ba való beérkezést jelölő TRAGÉDIA című novella lesz az első egyike.

Útkeresése azzal jár, hogy egyre szaporodik a nem kiadásra szánt szöveg: naplójának terjedelme 1933 és 1936 között vetekszik a regényekével. Az eltolódás iránya a reflexiók, önreflexiók tere. Ez az önéletrajzi eredeztetésű, a saját írás mibenlétével (is) számot vető naplóíró szerző-narrátor lassan a szépprózában is megszólal. A nem kiadásra szánt szövegek egyre inkább rést repesztenek a formai kereteken, egészen addig, míg 1937-ben megszületik a két narrátorral dolgozó öntükröző regény az írásról, melyben e hangok művészi egyensúlyra jutnak (MÍG ÚJ A SZERELEM).

Az epikai formák egyensúlyát először a TÜKÖR című, jegyzetekben épülő szövegkomplexum borította fel, melyet 1916-ban egy háborús „epocha” megírásának újító szándéka hívott életre. Ezeknek az élettörténet-forgácsokat tartalmazó, élőbeszédszerűen lejegyzett töredékeknek egy része beolvadt a JÓSZERENCSET című regénybe; önállóan a *Nyugat* közölt először s a jegyzéssel egy időben ílyet HÉVÍZI TÜKÖR címmel 1931 augusztusában. Az efféle jegyzeteknek a végletekig vitt, regényszerű formája A BOLDOG EMBER (1935). A beszédalany totálisan kitölti a regény formai kereteit, miközben látzólag minimálisra (a bevezetés és a befejezés vékonyka keretére) korlátozza a szerzőalak részvételének mértékét. Ezzel ellentétes mozgás figyelhető meg az ÉLETEM REGÉNYÉ-ben (1939), melyben a szerző áll a középpontban. E két megoldás azonban közös platformra jut a tekintetben, hogy arány- és irányváltó fordulatot jelöl, melyet az önéletrajzi regény bevezetője így jellemez: „*Most igyekszem mindent kikerülni, ami regény...*”

„*Leányfalu 1933. szept. 12. du 1/2 3 ó.*

Ez nagyon érdekes. Ma délelőtt tíz órakor befejeztem a darabot, egyelőre nincs rajta semmi további ötletem. Öt perc múlva hozzáfogtam Az asszony beleszól korrigálásába. Négy órát dolgoztam, átmentem hatvannolc hasábon.

Ez nagyon érdekes, hogy milyen más nekem a regényírás, mint a darab. A jó vadász, aki jó evezős és jó úszó, az érezheti így magát, ha csónakba ül a csendes Dunán.

Itt olyan jól érzem magam, amilyen rosszul ott. Itt nincs az az érzésem, hogy nem tudom, mit akarok. Mert csakugyan nem akarok semmit.

Ez a könnyűség csal talán rossz utakra. Oly játszva és szórakozva írtam minden regényemet, hogy nem éreztem szükségét annak, hogy megfeszítsem magamat. Voltak nagy erőfeszítéseim, a legnagyobb volt mindenesetre a Fáklya. A Sárarany is. A Légy jó is. A többi alig. No, a Tündéerkert, igen.

Arra gondolok, hogy mért nem kaptam európai népszerűséget, sőt mért nincs rá kilátásom sem. Éppen ez lehet az oka: becsapott a munka könnyűsége. Vadászgatás volt az esti vízen, a fűzes partok közt. Akármikor kapható voltam rá. Csak alkalom kellett, mindig kész voltam, hogy új regénybe kezdjek, gyakran mikor vállalkoztam, még nem is tudtam, mi lesz a téma.

Azt hiszem, ez egy nagyon szomorú vallomás.

Mi az, ami könnyűvé tette?... Az, hogy mindig kezem ügyében volt egy életkeret, amelyben alakok bármilyen tömege jelent meg. Ha száz alak kellett, mind élt és beszélt, és soha egy pillanatig nem kellett várni, hogy melyik mit fog mondani, mert alig várták az alakok, mint a társaságban, hogy megszólaljanak s vissza kellett őket tartani, hogy ne fecsegjenek fölöslegesen.

Régebben ez annyira volt, hogy nem lehetett meséről szó sem, mert egy jelenet a végtelenségig nyúlt volna. A Sáraranyban csak úgy tudtam tovább vinni a fonalat, hogy egyszer csak új könyvet kezdtem, ami télen játszik. Eluntam a nyarat és új színteret nyitottam nekik. A Kivilágosban egy éjszaka az egész: voltak, akik ezt csodálták benne, hogy lehet egy ilyen rövid idő alatt lejátszani egy regényt. Nekem ez semmise volt, mert élményből indultam ki: valóban volt egy éjszaka, amikor átéltem egy hasonló eseményt.

Most, olvasás közben először gondolok rá, hogy nem jól van ez így. Apró csírák ébrednek bennem, hogy a regény mai formájában nincs benne a jó cím: hát hol szól bele az asszony?... Ez ugyanolyan, mint a *Kamaszok első formája*: Misinek a lelkén hallgatagon megy keresztül minden benyomás, úgyhogy ő valósággal néma nézője az eseményeknek. Ma már nem úgy van. Ma már akar és beleszól, és kritikát mond és ítéletet. De először csak hagyta, hogy a szeme előtt lefolyjon, lepereregjen az élet homokórája, benne talán gondolatokat ébresztett, de azokat nem lehet a drámai formában megértetni. A regény is így megy nagyrészt, az író látja csak, hogy mi van mögötte.

A magyar néző illetve olvasó meg volt elégedve és két évtizeden át szívesen olvasta a könyveimet. Mostanában nem izgatja az embereket, már éppen eléggé telítve vannak a móríci népi és földisme [!] tudományával. Illenek már egyszer nem megelégedett lenni avval, hogy én magam írás közben szívesen látom, ami feltárul, hanem beleavatkozni az önkéntelen színes képbe, és a lélek szenvedését és az esemény kialakulásának sodrát figyelni. Szóval alkotni.

Vajon sikerülni fog-e egy megírott munkába utólag belevinni a szerkezetet és a cselekvés energiáit.

Nálam mindig csak egy-egy pillanatnyi indulatkitörésben, a szenvedély, vagy a felzúdult érzelem lezajlásában van valami energia. Mióta ilyen csöndesen élek, még ez sem izgat. Ahogy az életben nincs izgalom, még kevésbé van az írásomban.”

Együgyűségek

„A szerkesztőségben ültem és dolgoztam.” A nyitott ajtón kopogtató hosszú lábú ember azonban nem regénykéziratot hozott, hanem „egész életét”, melyet szeretett volna le-diktálni. A Pap Mihály elmondása alapján kiformált regény kezdő színhelyéhez nem fér kétség: a *Nyugat* szerkesztősége volt. A BOLDOG EMBER a szerkesztői időszak alatt kezdett formálódni. Az 1935-ben megjelent könyvet a *Nyugat*-beli kritika megint csak a valóság gépies ábrázolásaként nyugtázta. Azonban a regény annak a Mórícz által többször, több helyütt kifejtett nézetnek a példázata, mely szerint az írás közlés – közreadás, közlés, kommunikáció, ha játszunk a szavakkal –, s nem alkotás. Mórícz másutt egyszerűen csak „megcsinálás”-nak, „újáteremtés”-nek nevezi, a „kicsusszanás”-sal együtt, véletlen-e vagy sem, a szülés stációi is összeállnak.

A BOLDOG EMBER a szerkesztői időszak egyik legizgalmasabb kérdéskörét exponálja. Ez a kérdéskör nem más, mint a móríci művészetértelmezés és alkotásmód Babits által problematikusnak tartott volta. E keretek között aligha tudnék áttekintést nyújtani a két szerkesztő irodalmi vitáiról. Lehet, Mórícz mint teoretikus „alulmaradna”, ahogy Németh László fogalmaz: „*Babits Móríczot az együgyűségekért*” folyvást elmarasztalta. A szerkesztőtárs írói hitelének, a művek modernitásmértékének megkérdőjelezése már a BODRI ÉS PITYU című, Mórícznak ajánlott paródiában megnyilvánult (1930). A *Nyugat*-megújító lelkes elképzelések szerzőjét nem kezdeményezőnek, hanem egy letűnő naturalista korszak utolsó képviselőjének látja. Tegyük hozzá, Mórícz is hasonlóképpen szinte végletekig vitt önpusztító vivisekciót végez, persze nem a nyilvánosság előtt, hanem a napló lapjain: „borzasztó rettenés van bennem, már évek óta, hogy elérkeztem arra a sorsra, mikor az író kiírta magát. Ennél nagyobb tragédia írótnak nem érhet. Rettegek, hogy az írói pálya befellegzett nekem”.

Kollektív munka valamiért

Teljes zavarodottsággal állhatunk a XX. század egyik legnagyobb prózaírójának elégedetlensége és, amint Rákai Orsolya említi Móríczal kapcsolatban, a poète maudit-hoz hasonló nyugtalansága, végzetézete előtt. Az írást csak írással csillapító szenvedély és munkaláz egyre nehezebben teljesíthető pressziója kergeti. „*Móríczot pályája elejétől*

izgatta az írás és a munka viszonyának, pontosabban az írás munka voltának kérdése. A kettő szorosán összefügg: az írás konkrét (órákban, időben mérhető) munkája – és nem csak a megírásé, de a leírásé (jegyzetelésé, rögzítésé) is – alapozza meg valami módon az írói etikumot...”^{*} Móricznak a folyóirat átvételekor bejelentett új irodalomkonceptiója erre a munkafogalomra épít saját írói gyakorlata projekciójaként: „Vállalkoztunk rá, hogy mi írók végezzük a Nyugat kollektív munkáját” (ÚJ MAGYAR OPTIMIZMUS, 1929).

Az irodalmi munka mibenlétéről tett nyilatkozatok az általunk vizsgált aspektusból a következőkben foglalhatók össze röviden: Móricz nézetei szerint a Nyugat programjának megváltoztatására nemcsak az Osvát Ernő halála után bekövetkezett szerkesztőváltás miatt van szükség, hanem azért is, mert a világ – magyarázza – megváltozott, kaotikussá vált, az életet törvényszerűségek helyett a véletlenek irányítják (ÚJ SZEMEK, ÚJ SZAVAK, ÚJ IGÉK, 1930). Az új irodalom feltárja e véletlenek okait, „s inkább belefut az emberiség valóságába, mint hogy csak gyöngyöket akarjon kihalszni belőle”. Ki kell formálnia az életvezető eszméket (SZENTIVÁNI KÚRIA, 1930), így hozzájárul az új lélek születéséhez, mivel ezen az új lelkiségen fordul meg a jövő (A MAGYAR NÉP EZER ARCA, 1931). „Mit írjanak a fiatal írók, hogy közel jussanak az olvasók lelkéhez? [...] Az életet, csak az életet. Ezt a mai életet...” (ÚJ SZEMEK, ÚJ SZAVAK, ÚJ IGÉK, 1930.)

Ez az életcentrikus megközelítés messze áll Babits irodalomról vallott nézeteitől, melynek középpontjában a posztulátumszerűen kifejtett, az idő és a történelem „fölött” álló értékek (Örök Igazság, Lényeg) állnak. Babits szerint a művészetnek egy értelmet kell tökéletesen kifejeznie, nem kell foglalkoznia a valóságos élettel. Móricz utóbb említett tanulmányában épp az ellenkezője áll: „a művészet [...] szűk és korlátolt lett az élet valóságos tényeivel szemben”. Az új művészetnek tehát be kell fogadnia az életet, hogy az „a költő lelkében áttranszformálódva” a műben „életessé” váljék, más törvények szerint legyen értendő, mert többé „nem az a feladat, hogy hasonlítson az irodalmi mű az élethez”.

A Móricz irodalomértelmezéseit és genealógiaépítését számba vevő Rákai Orsolya az „élet” és „életes” kifejezésekkel kapcsolatban megállapítja, hogy a Nyugat régi és új programja közötti választóvonal meghatározásakor „Móricz érezhetően küszködik, hogy a különbséget szavakba foglalja”. Valóban, Móricz gondolatmenete számos ponton tisztázatlan, körkörös, sőt, s ez a legizgalmasabb, bevallottan válasz nélküli. A jó írás szerinte az, mely eltér a konvenciótól, nem áll rutin mögötte, hanem „hoz valamit. Nem tudom s nem is lehet megmondani, mi ez a valami”. Hasonlóan nincs válasz az Élet fogalmi értelmezésére sem: „Nem tudom, mit jelent ez az Élet! Nem tudom, mit jelent Élet.” (A KÖLTŐ HARCA A LÁTHATATLAN SÁRKÁNNYAL, 1930.) Előfordul, hogy szövegeiben a mondat csak egyetlen szó: „Élet.” Ez az alanyiség állítások nélkül, úgy vélem, igen fontos *negatívum*, *hiány*, melyet az írás munkája szüntet meg, de tegyük hozzá, csak időről időre. Az idézett 1933. szeptember 12-i naplójegyzet éppen erre kérdez rá, mint az elégedetlenség forrása: „Illenek már egyszer nem megelégedett lenni avval, hogy én magam írás közben szívesen látom, ami feltárul.” Ami feltárul vagy feltárulhatna, lehetne egy vágyottan hosszú, vég nélkül írható regény: „Jól tudnék regényt írni, ha alkalmat adnának rá, hogy végtelen hosszúkat írjak.” (NAPLÓ, 1934. július 6.) Ez a szerzői én együtt születik meg az írással, nem a végeredményért, nem a könyvért dolgozik, hanem az írás folytonosságáért. Mó-

* Rákai Orsolya: GENEALÓGIA ÉS REFLEXIÓ. MÓRICZ ZSIGMOND „IRODALOMTÖRTÉNETE(I)”. *Alföld*, 2005/9.

ricz munka okozta fáradtságára „*semmi más orvosság nincs, csak ha rögtön valami új munkába lehet kezdeni*”.

Az írás célja „*egyszerű: az élet*”. A tétel megfordítható: „*az élet: írás*”. Mielőtt összekavarodnánk a gondolatmenetben, Móricz kisegít: „*az élet és írás ugyanaz és egy*” (PATAKI FELOLVASÁS, 1930). Az írás nem a tudásnak, hanem a létnek kérdése: „*...az írás nem mesterség, s nem művészet... hanem valami, amibe beleszületett*” (VALLOMÁS AZ ÍRÁSRÓL, 1933).

Vadászgatás az esti vizeken

Amire tehát Móricz törekedett, az nem volt más, mint felszámolni az élet és irodalom (értsd fantázia, „művészi spekuláció”) kettősségét s a mimetikus kényszert, mert – ismételjük meg újra – többé „*nem az a feladat, hogy hasonlítson az irodalmi mű az élethez*”.

Móricz ezeket az inkább vallomásoknak nevezhető, ám egy irányba mutató reflexiókat nem tudta programszerűen áthagyományozni sem a *Nyugat* kötelékeiben, sem később. Az esti vizeken vadászgatás öröme magányos öröm, kényelmes gyakorlat volt, aligha vagy nehezen tanítható. Móricz is így látja, jóval később, 1941-ben, a BABITS MIHÁLYAL A GARDA-TÓN című emlékezésében, melyet a volt szerkesztőtárs halálakor a *Nyugat* nem fogadott el közlésre: „*Biztosan pórul járna velem a »tanítvány«. Ellenben Babits meg fogja tanítani az ifjúságot, milyen könnyű és élvezet megtanulni mindent, amit mástól tanulhatsz.*” Móricznak voltak és vannak tanítványai – tananyag, bár az író szerint az irodalom nem tananyag –, sőt, talán nem csak azok folytatói, akik ezt könnyen meg tudják fogalmazni.

A móriczi társadalomközpontúság, etikai szolidaritás eszméje méltán számon tartott a *Nyugat*-szakirodalomban, ám nem kizárólagosan igaz, s nem is kellően árnyalt megfogalmazású leírás. Az író modernizmusának öröksége a poggyászban rejtegetett „*dugáru*” is (ÖRÖKSÉG, 1940). A szövegeivel egy időben születő, az írás öröméért lezáratlan dialógust folytató, „*objektívált lírát*” (NAPLÓ, 1937. február 2.) létrehozó prózaíró nem áldozza fel úgymond a művészi szabadságot a társadalmi-politikai üzenet kedvéért. Művészete autonóm, melynek legmagasabb rendű funkciója vélhetően éppen az, hogy nincs funkciója. A HUSZONÖT ÉVES NYUGAT ÜNNEPE című köszöntőjéből, 1932-ből ez a gondolat így hangzik: „*A költő, az író nem jut el sehova. Eljut az építő, aki követ rak kőhöz...*”

Kárpáti Aurél 1937-ben írt, a *Nyugat* harmincéves pályafutását ismertető írásában Móricz mint szerkesztő említés sem kap: „*a Nyugat második korszakában, amikor Babits, előbb Ady, majd Osvát szerkesztőtársa vette át a folyóirat irányítását. Az ő emlékezetes tanulmánya, amelyet Benda könyve kapcsán írt Az írástudók árulásáról, mintegy végső rendszerbe foglalta a Nyugat addig hallgatólag vallott esztétikáját*”. A móriczi időszakot nem jelölte s nem jelölhette, mert a szerkesztőtárs elveinek félreértése, illetve másként értése nem tette lehetővé. Mégis, Nagy Endre A BOLDOG EMBER-RŐL szóló recenziójának kiváló érzékkel megírt befejezése szépen rímel az író kiadatlan naplójegyzetei közt található „*szomorú vallomása*”-ra, érzékeli a móriczi írás születésének örömét, s nem kéri számon, hogy eljusson valahova: „*Szomszédja voltam Hévízen Móricz Zsigmondnak, amikor ezt a hatalmas munkáját írta. Kora hajnalban kopogni kezdett már az írógépe, és késő éjszaka hallgatott el. Úgy dolgozott szakmányba, mint ahogy derék népe szokott, amikor megérett az élet, hogy kipördül a szem belőle. Nem volt a szobájában semmiféle Joó György sem; csak népének lelke lenghetett körülötte. Elképzelnem se bírom azt a gyönyörűséget, amit akkor érezhetett, amikor élete e tán legnagyobb munkáját befejezte. Nekünk, kisembereknek ez az érzés nem adatott meg.*”